

Wijnstraat 56 - Mattenkade, gemeente Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek

M.C. Dorst

136
Dordrecht Ondergronds

Wijnstraat 56 - Mattenkade, gemeente Dordrecht

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 136

**Wijnstraat 56 -
Mattenkade,
gemeente Dordrecht**

Een archeologisch bureauonderzoek

M.C. Dorst

2021

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie

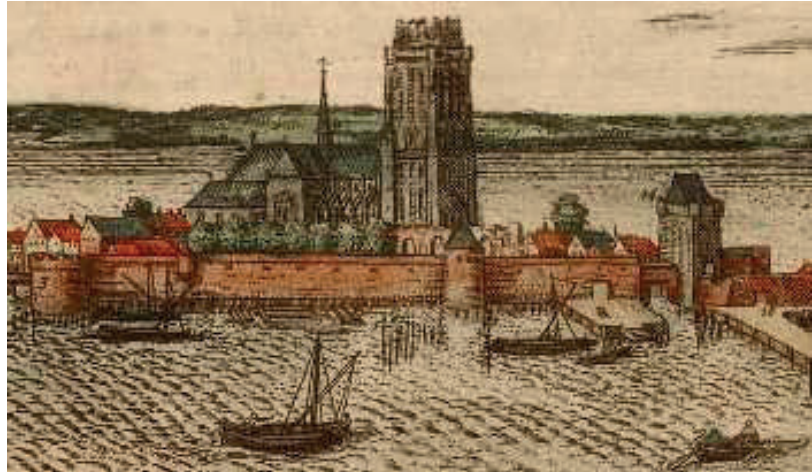
Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: n.v.t.
Uitgave: Gemeente Dordrecht, december 2021

Gemeente Dordrecht
Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2021

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	8
3. Doel en vraagstellingen	9
4. Bureauonderzoek	11
4.1 Geologie en landschappelijke ontwikkeling	11
4.2 Middeleeuwse en post-middeleeuwse ontwikkeling	13
4.3 Geo-archeologische verwachting	24
5. Conclusies en aanbeveling	27
Bronnen	29
Begrippen en afkortingen	33

Het onderzoeksgebied gezien vanaf de Taankade; in grijs. gelegen aan de Mattenkade is de 20e -eeuwse bebouwing die gesloopt zal worden, waarna nieuwbouw zal plaatsvinden (foto: Google Maps, 2021).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Het plangebied Wijnstraat 56-Mattenkade ligt in de historische binnenstad van de gemeente Dordrecht en aangezien geplande bodemingrepen dieper reikten dan de vrijstellingsgrens van 0,4 m – mv was een archeologisch onderzoek verplicht. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor het plangebied een zeer hoge verwachting op aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Op basis van de laatste plannen (d.d. september 2021) is in november 2021 het bureauonderzoek afgerond. In het plangebied zal aan de achterzijde van het rijksmonument Wijnstraat 56 jongere bebouwing gesloopt worden, waarna een appartementencomplex zal worden gebouwd.

In opdracht van Randstadbeheer is door het Vakteam Erfgoed van de gemeente Dordrecht een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd.¹

Het doel hiervan was om een inventarisatie te maken van de mogelijkheid dat er bij de herinrichtingsplannen archeologische waarden verstoord worden. Dit document betreft de rapportage van de resultaten van het bureauonderzoek, het opstellen van de archeologische verwachting voor het plangebied en een aanbeveling voor eventueel vervolgonderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Bureauonderzoek
Projectcode:	DDT 2020-18
ARCHIS:	Onderzoekmeldingsnummer 489596100
Periode:	Late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd (14^e-19^e eeuw)
Datum onderzoek:	start 2020, afronding november 2021
Gemeente/wijk:	Dordrecht/historische binnenstad
Straat:	Wijnstraat 56 - Mattenkade
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	44A
RD coördinaten:	centrum 105.513 / 425.801
Opdrachtgever:	Randstadbeheer
Contactpersoon:	dhr. J.K. Goudriaan
Uitvoerder:	Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA-archeoloog)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. J. Booij (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Status rapport:	door bevoegd gezag goedgekeurde definitieve versie, d.d. 30-11-2021
Archivering:	Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Dordrechts Museum/Stadsdepot gemeente Dordrecht

¹ Het onderzoek vindt plaats conform de eisen in het bestemmingsplan Historische Binnenstad; dubbelbestemming Waarde Archeologie.

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plangebied, onderzoekslocatie en huidig grondgebruik

Het plan- en onderzoeksgebied betreft het pand/perceel Wijnstraat 56-Mattenkade in de gemeente Dordrecht (afb. 1 en 2).² Het is gelegen tussen de Wijnstraat en de Mattenkade in het historische centrum van Dordrecht en het betreft een rijksmonument met het nummer 14016. Het plangebied is vrijwel geheel bebouwd; aan de Wijnstraat staat het woonhuis met daarachter tot aan de Mattenkade een éénlaags achterbouw uit de 20e eeuw. In totaal meet het gehele plangebied circa 32x16 m (afb. 2, paars). De 20e-eeuwse bebouwing aan de achterzijde (havenzijde) zal worden gesloopt en hier zal nieuwbouw plaatsvinden. Dit deel betreft het onderzoeksgebied en het meet circa 19x16 m (afb. 2, rood)).

Afb. 1. De ligging van het plangebied Wijnstraat 56 in Dordrecht (Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 2. De ligging van het plangebied Wijnstraat 56 in detail (paars) met daarbinnen, in rood de zone waarin sloop en nieuwbouw zal plaatsvinden (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

² Kadastrale gegevens: Sectie F, perceel 2002.

2.2 Geplande werkzaamheden

De 20^e-eeuwse bebouwing aan de achterzijde zal worden gesloopt en er zal een nieuw appartementenblok worden gerealiseerd. Tussen deze nieuwe bebouwing en het monument aan de Wijnstraat 65 zal een kleine, open binnenplaats gemaakt worden. De beide bebouwingen worden door middel van een overkapping met elkaar verbonden. De bodem in het nieuwbouwdeel zal worden vergraven tot circa 80 cm – mv (vorstvrij-grens fundering).

Afb. 3. Boven: Het plangebied (paars) met de onderzoekslocatie (rood) binnen de huidige situatie (links) en de nieuwe, geplande toestand (rechts). Onder: Een doorsnede over de Mattensteiger met links de oude bebouwing aan de Wijnstraat 65 en rechts het nieuwe appartementenblok (Gajić 2021, resp. afbeeldingen pag. 58 en 66, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

3. Doel en vraagstellingen

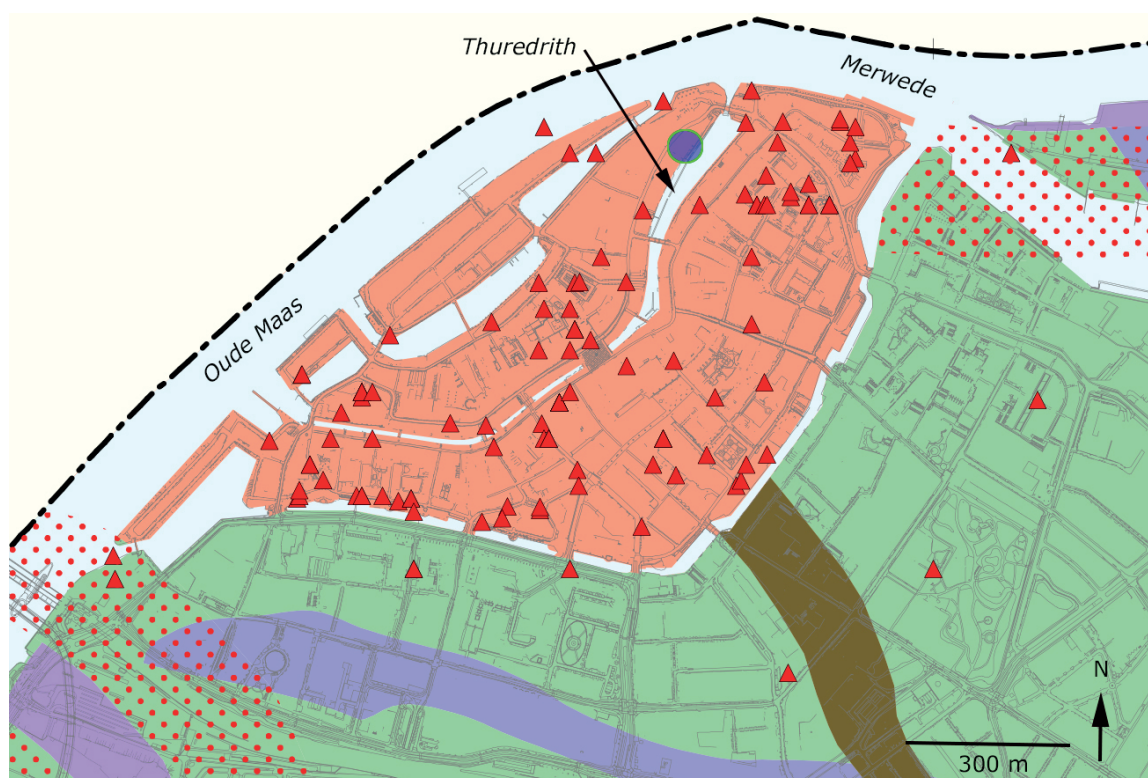
Het doel van dit bureauonderzoek was vast te stellen of er bij de voorgenomen graafwerkzaamheden mogelijk archeologische waarden verstoord kunnen worden. Hiervoor zijn de volgende vraagstellingen opgesteld:

- *Wat is de bewoningsgeschiedenis van deze locatie en uit welke periode(n) kunnen er bewoningssporen worden verwacht?*
- *Wat is de aard van de te verwachten bewoningssporen?*
- *Is er mogelijk sprake van (sub-recente) bodemverstoringen waarbij aanwezige archeologische waarden zijn verstoord?*

4. Bureauonderzoek

4.1. Geologie en landschappelijke ontwikkeling

Zoals op de verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009) is aangegeven, zijn er in het plangebied geen rivierduinen en afzettingen van oudere stroomgordels te verwachten (afb. 4). Vanaf het begin van het Holoceen, ca. 9800 voor Chr. was door de stijgende grondwaterspiegel sprake van intensieve veengroei. Er was hier sprake van een uitgestrekt veenmoeras. Vanaf het Neolithicum-Bronstijd sneden zich hierin enkele grote rivieren die vanuit het oosten in westelijke richting stroomden. Het gaat om de Uitwijkse Stroomgordel (4650-4200 voor Chr.), die ten zuiden van het plangebied stroomde en de Zwijndrechtse Stroomgordel (2550-500 voor Chr.). Afzettingen hiervan zijn ten oosten van de stad aanwezig.

Afb. 4. De locatie van het plangebied (paarse stip) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3). Het plangebied ligt in een zone waarbinnen oudere en jongere geul- en oeverwalafzettingen van de Merwede/Waal verwacht kunnen worden, maar niet zijn vastgesteld (roodgestippelde zone buiten de stad aangegeven). Dit is wel zeker voor de zone direct ten oosten van de stad (lichtpaars).

Gedurende vermoedelijk het begin van de IJzertijd (800-500 voor Chr.) veranderde het landschap. In deze periode ontstaan er vanuit de oudere rivieren een aantal nieuwe geulen. Vanuit het oosten snijdt zich ten noorden van het plangebied een nieuwe rivier in het veenmoeras; de Waal/Merwede. Evenals de twee andere rivieren het Oude Maasje/Romeinse Maas en de Dubbel is deze stroomgordel vermoedelijk ook ontstaan rond het begin van de IJzertijd. In het plangebied kunnen oudere stroomgordelafzettingen van de Waal/Merwede aanwezig zijn; direct ten oosten van de stad zijn deze aanwezig in de oeverzone van de huidige geulloop van de Merwede (afb. 4, in roze aangegeven).

De Waal/Merwede is op een gegeven moment in zuidelijke richting door haar oeverwal gebroken waarbij een nieuwe geul/rivier is ontstaan (avulsie).

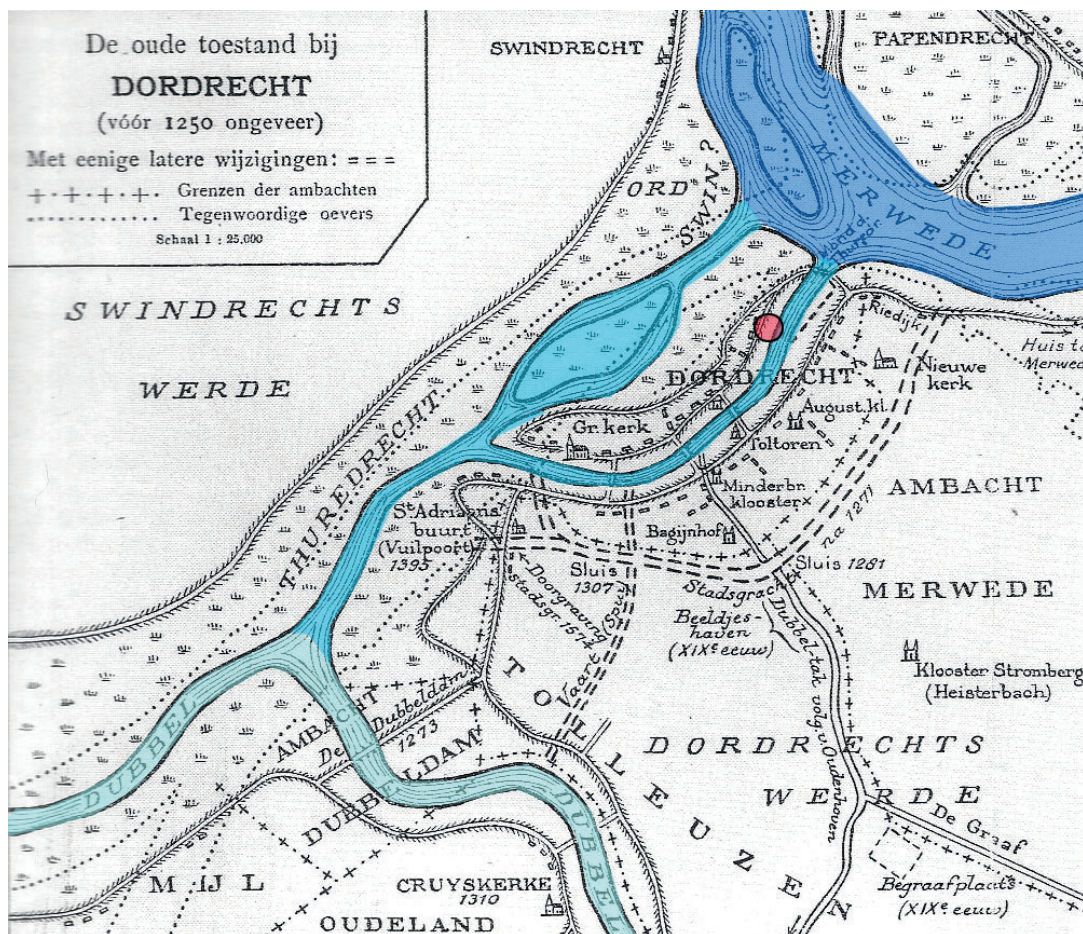
Hierdoor werd het lager gelegen komgebied tussen het huidige Dordrecht en Zwijndrecht doorsneden door een aantal nieuwe zijgeulen die in zuidwestelijke richting stroomden. De historische Thuredrith, en latere Wijn- en Voorstraatshaven, was de zuidelijkste geul in dit delta-achtige gebied van verschillende zijgeulen. Dit was mogelijk ook de oudste. Ten noorden hiervan waren nog één of meerdere zijgeulen (doorbraken) aanwezig die gezamenlijk worden aangeduid als de (proto-)Oude Maas (afb. 5).

Naarmate de Merwede meer water via dit systeem ging afvoeren, verenigden de noordelijke geulen zich tot één brede geul, de huidige Oude Maas. Dit gebeurde mogelijk pas ná de start van de middeleeuwse ontginningen, ergens in de 12e eeuw. De zuidelijkste geul bleef gehandhaafd en werd de Thuredrith genoemd. De maximale breedte van deze stroomgordel is niet bekend. Bij een in juli 2020 uitgevoerde geo-archeologische boring aan de Wijnstraat 117 (Bonifatiuskerk) op circa 80 m ten zuidwesten van het plangebied is vastgesteld dat de noordelijke insnijdingsgrens van de Thuredrith stroomgordel ergens ter hoogte van de gevellijn van de westelijke bebouwing van de Wijnstraat ligt (afb. 9, DDT 2020-1).³ Een ¹⁴C-analyse van riet dat in de oeverzone van deze noordelijkste insnijdingsgrens groeide, is gedateerd tussen 1039 en 1175.⁴ Dit geeft aan dat in deze periode alles ten zuiden/oosten van deze grens binnen de watervoerende geul van de Thuredrith lag. Dit geldt ook voor de locatie van het plangebied. Het is echter niet goed bekend binnen welk tijdsbestek deze geul vervolgens is versmald, dan wel in oostelijke richting verlegd waarbij een droge, bewoonbare oeverwal is ontstaan. Op basis van een datering van het oudste ophogingspakket op de hierboven genoemde locatie aan de Wijnstraat 117 is bekend dat er ter hoogte van de Wijnstraat een bewoonde oeverwal was in de periode 1123-1383.⁵ Dit is een brede en, naar verwachting vrij late datering. Het is op basis van deze ¹⁴C-dateringen dus aannemelijk dat de (gehele?) Poortzijde van de stad tot begin 13^e eeuw nog (semi-permanent) onder water lag. Vermoedelijk is pas hierna sprake van een (semi-)droog schorren- en slikkengebied dat aansluitend door mensen is opgehoogd en in gebruik genomen (rond/ vanaf 1203). Het is dus aannemelijk dat ook het plangebied tot begin 13^e eeuw (nog) sprake was van een watervoerende geul van de Thuredrith. De diepteligging van de natuurlijke (pre-middeleeuwse) afzettingen van de Thuredrith stroomgordel zijn voor het plangebied onbekend.

3 Dordrecht projectcode DDT 2020-1, en nog in uitvoering zijnd project waarbij boringen uitgevoerd worden in het kader van een onderzoek naar de oeverwallen van de Thuredrith en de daarop aanwezige oudste ophogingen en bewoning in de stad.

4 Dordrecht projectcode DDT 2020-1; een nog in uitvoering zijnde project waarbij boringen uitgevoerd worden in het kader van een onderzoek naar de oeverwallen van de Thuredrith en de daarop aanwezige oudste ophogingen en bewoning in de stad. ¹⁴C-analyses door: Universiteit Groningen, Centre for Isotope analysis (CIO) referentienummer GrM 22813, Dordrecht projectcode DDT 2020-1, vondstnummer 10.

5 Dordrecht projectcode DDT 2020-1, Universiteit Groningen, Centre for Isotope analysis (CIO) referentienummers GrM 23232, DDT 2020-1, vondstnummer 5.

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat deze situatie van verschillende doorbraken al in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de avulsie-geulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. Hierbij moet dus opgetekend worden dat de Thuredrith-geul tot ca. 1200 breder was; deze situatie is van ná de aanleg van de nieuwe dijk (de huidige Wijnstraat) in 1203. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven, gelegen in de zone van de oeverwallen van de Merwede en de Thuredrith (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst, vakteam erfgoed).

4.2. Middeleeuwse en post-Middeleeuwse ontwikkeling

Vanaf circa het begin van de 11^e eeuw is er archeologisch aantoonbaar sprake van bewoning op de zuidelijke oeverwallen van de Thuredrith. De noordelijke oeverwal/droge schor zal zijn ontstaan in de late 12^e eeuw en na aanleg van een dijk begin 13^e eeuw pas bewoonbaar. Er van oudsher sprake van twee, door de rivier gescheiden bewoningslinten. De zuidelijke ontginningsas betreft de huidige Voorstraat en werd de landzijde genoemd. De noordelijke ontginningsas betreft de huidige straten Wijnstraat-Groenmarkt-Grotekerksbuurt en deze stond bekend als de po(o)rtzijde.

Van de zuidelijke oeverwal zijn ¹⁴C-dateringen van de oudste ophogingspakketten bekend; van de locatie Van der Kooghplaats 1 en hoek Voorstraat-Heer Heymanssuyssstraat.⁶ De datering van de Van der Kooghplaats 1 ligt tussen 1045-1190 en de anderen tussen 11069-1318 en 994-1152.

6 Het huidige adres is Heer Heymanssuyssstraat 30-40. Dorst 2014. Dordrecht projectcode DDT 1312, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2440013100. Dorst, in prep, Dordrecht projectcode DDT 2020-1, datering vnr 2_1 en 2_2, GrM nrs. 23231 en 22806.

Voor de noordoever is alleen de al genoemde late en brede dateringbegrenzing (1123-1383) van het oudste ophogingspakket op de locatie aan de Wijnstraat 117 bekend. Deze datering bevestigt vermoedelijk de historische, eerste vermelding van een dijk aan de Poortzijde; in 1203 wordt de Wijnstraat aangeduid als "*novo dicho*"; oftewel de nieuwe dijk. Dit markeert dus mogelijk de start van bewoning aan de Poortzijde.

De 11^e- eeuwse datering voor de start van bewoning op de zuidelijke oeverwal valt binnen de periode van grootschalige ontginningen en daarmee de start van een intensievere bewoning van het gebied. Ook buiten de stad vinden grootschalige ontginningen plaats, onder andere op de locatie Gezondheidspark aan de Amnesty Internationalweg. Hier zijn onder andere de resten van een houten kerk (uit ca. 1018-1028), het bijbehorende kerkhof met begravingen en andere bewoningssporen uit deze periode bekend.⁷ Anders dan in het buitengebied zijn er in het verleden nog nergens resten van huizen en erfsporen uit deze oudste fase van Dordrecht opgegraven. Over de aard en intensiteit van de bewoning uit deze oudste bewoningsperiode is in Dordrecht dus zeer weinig bekend.

Op basis van de archeologische gegevens van vindplaatsen in het buitengebied langs de rivier de Dubbel kan wel een hypothetisch beeld geschetst worden van hoe de bewoning er op de oevers van de Thuredrith uitzag. Mogelijk was er op het hoogste deel van de oeverwallen een smalle en lage dijk/kade aanwezig.⁸ De dijk/kades hebben een breedte van maximaal circa 20 m en een (vermoedelijke) maximale hoogte van circa 1,5 tot 2 m. Aan de binnen- en buitendijkse zijden zijn smalle dijksloten aanwezig. Het binnen- en buitenwater is onder de dijk/kade door verbonden door klepduikers. Aan de buitendijkse zijde is, richting de geul, sprake van een aflopende uiterwaardzone. Aan de binnendijkse zijde zijn langgerekte ontginnings- /perceleringssloten aanwezig die de breedte aangeven van de ontgonnen percelen. De bijbehorende huizen/boerderijen zullen vermoedelijk direct op of achter de dijk op opgeworpen woonheuvels/hillen hebben gestaan. Dit is echter niet zeker; nog nergens zijn binnen de gemeente Dordrecht resten van huizen met eventueel bijbehorende woonheuvels uit deze ontginningsperiode aangetroffen. Alleen van een houten kerk uit deze periode kan gesteld worden dat het op een lage heuvel direct achter de veronderstelde dijk/kade lag. Voor wat betreft de boerderijen uit deze periode is het mogelijk dat deze op woonheuvels lagen die in de lengterichting van de rivier en de dijk lagen, hoewel van de locatie van het Minderbroederklooster op de hoek Voorstraat-Visstraat bekend is dat er sprake was van woonheuvels die haaks op de rivier stonden.⁹

In de stad zal in de oudste, middeleeuwse periode sprake zijn geweest van een vergelijkbare situatie. In 1203 wordt de Wijnstraat aangeduid als "*novo dicho*"; oftewel de nieuwe dijk. Hierop en -aan lagen naar verwachting de huizen, al dan niet op woonheuvels (hillen). De ophogingen van de vermoedelijke hillen kunnen een lengte hebben tot circa 40 m vanuit het hart van de ontginningsassen; in dit geval de Wijnstraat. Maar zoals gezegd, het is voor dit stadsdeel niet bekend of en waar deze dijk/kade precies lag en hoe breed deze was. Het is bekend dat de Thuredrith in deze oudste periode, begin 11^e eeuw tot in de 13^e eeuw, een stuk breder was. Het water van de rivier kan tot aan de dijk gestaan hebben, maar de grens oeverwal/dijk en rivier is onbekend. Deze ligt naar verwachting ergens ter hoogte van het midden van het pand Wijnstraat 56. De rivier is gedurende deze periode in gebruik

7 Dorst & Bosman, 2013, Dordrecht projectcodes DDT 1008, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2308049100.

8 Een dergelijk dijk/kade is met (enige) zekerheid vastgesteld op de noordoever van de Dubbel (Burgermeester Beelaertspark, waarneming ROB, zie verslag in Van der Esch & Koorevaar, 1995). En de zuidoever van de Dubbel: Hos & Dorst 2010, Dorst, & Bosman, 2013 (dijk/kade niet helemaal zeker, maar zeer aannemelijk door aanwezigheid van verschillende duikers haaks op de Dubbelgeul), Dorst 2017, De Boer & De Kort, 2007. Een dijk/kade is het best bekend van de locatie Stevensweg, zie laatste twee bronverwijzingen. Dit bedrijfsdeel binnen de Grote Waard betreft het ambacht Nesse en dateert van wat later, namelijk van 1260-1285, ¹⁴C-datering). Dorst, in prep., dit betreft de waarneming van een dijk/kade op de zuidoever van de Dubbel en mogelijk ook op de noordoever. Locatie Zuidhoven, Dordrecht projectcode 1812, uitvoer 2019-2020.

9 Dorst 2018. Dordrecht projectcode 8201, Archis zaaknummer 2019479100.

genomen als haven. Vanaf de bewoonde dijk zullen verschillende laad- en lossteigers in het water gestoken hebben (afb. 6). Vermoedelijk vindt de ten westen naast het plangebied gelegen Mattensteiger ook haar oorsprong in een dergelijke steiger uit deze oudste bewoningsperiode. De oudste vermelding van deze steiger in geschreven bronnen dateert uit 1405 en deze werd, in ieder geval in de 17^e eeuw ook wel de *Borchaerts steghert* genoemd.¹⁰ In 2002 zijn er aan de Wijnstraat 24-34, op circa 50 m ten noorden van het plangebied enkele nieuwe panden gebouwd (afb. 9, DDT 0220). Voor het aanbrengen van de funderingspalen zijn boorgaten gedraaid. In de grond die vrijkwam uit de boorgaten zijn door amateurarcheologen met een metaaldetector verschillende munten aangetroffen. Deze dateren uit de 13^e tot de 20^e eeuw en aangezien de context ervan onduidelijk is, is niet te zeggen of deze afkomstig zijn van een bewoonde oeverwal of opvulling van de haven.¹¹

Afb. 6. Een reconstructie van Dordrecht aan weerszijden van de Wijnhaven (Thuredrith/Oude Haven) rond 1220-1250, gezien in de richting van de Merwede. Op de beide oevers van de Thuredrith is een rij huizen aanwezig met daarvoor een verbindingsweg; de hoge- of voorstraat. (Ontwerp: H. 't Jong, Historisch adviesbureau 't Scapreel in samenwerking met ZockDesign, 2011).

Door ruimtegebrek is men gedurende de Late Middeleeuwen (al vanaf de 13^e eeuw) begonnen met het versmallen van de haven. De nieuw gewonnen bouwpercelen aan de havenzijde werden in de loop van de 14^e eeuw bebouwd waarna al snel ook een nieuw, aaneengesloten bebouwingslint aan deze havenzijde ontstond. De stad was in deze periode naar de verschillende economische activiteiten en status van de bewoners onderverdeeld in vier kwartieren of wijken.¹² De Tolbrug was het centrum van de verdeling en de vier kwarten betreffen de oostelijke en westelijke delen aan de Land- en Po(o)rtzijde van de stad. Binnen deze verdeling valt de locatie van het plangebied in het tweede kwartier; dit was de rijkste wijk van de stad. Hier woonde de elite van de stad die hier voornamelijk bestond uit wijnhandelaren en stedelijke bestuurders.

¹⁰ OSA 13, fol 15v, genoemd in Van Baarsel 1992. Vermelding 17^e eeuw in: Balen 1676: *Beschryving der Stad Dordrecht*.

¹¹ Dordrecht projectcode DDT 0220, vondstmelding en schenking munten.

¹² Herwaarden, de Boer, van Kan en Verhoeven, 1996, 210-216. Deze indeling wordt voor het eerst genoemd in 1399, maar is waarschijnlijk al veel ouder.

Het is dan ook aannemelijk dat de oudste bebouwing aan de havenzijde van de Wijnstraat zal hebben bestaan uit bakstenen huizen die kunnen dateren vanaf de late 13^e en begin 14^e eeuw. Aan deze zijde van de Wijnstraat zijn verschillende huizen uit deze periode bekend zoals het pand 't Meelhuys, Wijnstraat 154, dat al dateert uit circa 1275.

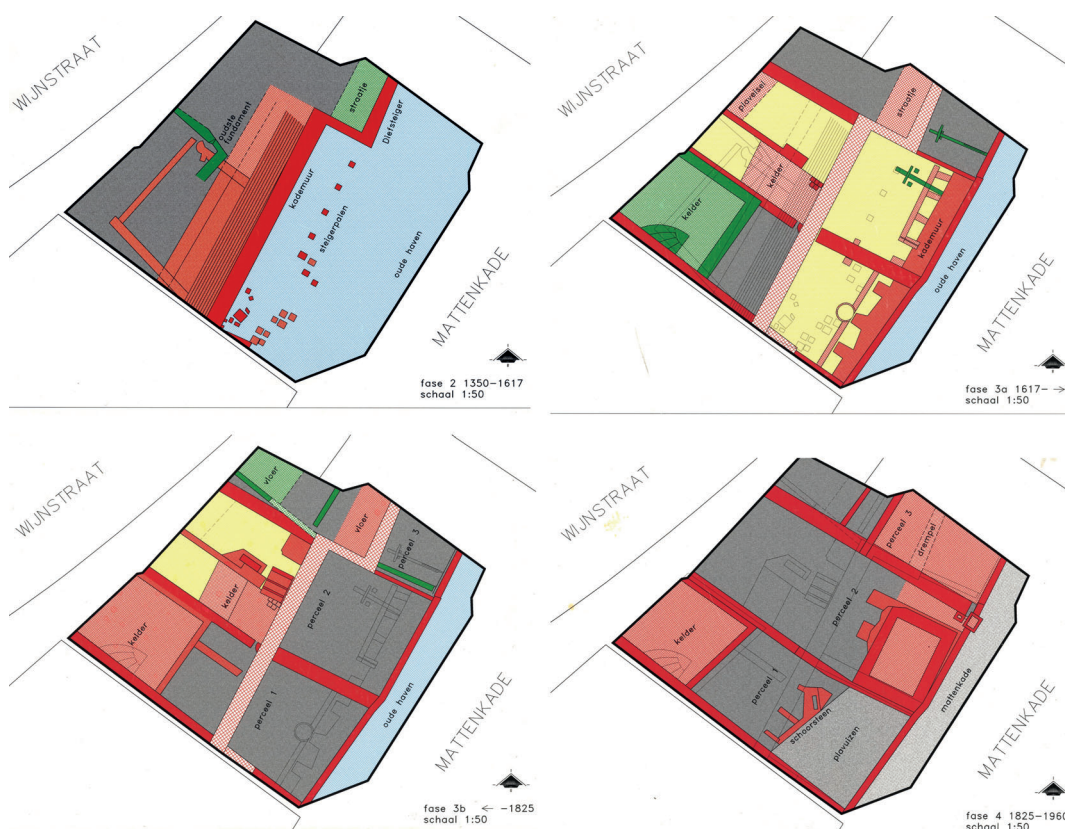
Op basis van een in 2008 uitgevoerd archeologisch onderzoek op de Botermarkt kan gesuggereerd worden dat de kademuur rond begin 14^e eeuw hier al lag ter hoogte van de achtergevel van het huidige pand Wijnstraat 154 (afb. 9, DDT 0725).¹³ Wanneer we dit doortrekken dan zou dit ter hoogte van het plangebied uitkomen rond de achtergevel van het woonhuis. Indien dit zo is, dan zou het huidige achterhuisdeel waar diep gegraven zal worden (onderzoekslocatie 3), in deze oudste huisbouwfase dus nog in het water van de Wijnhaven gelegen hebben. De oudste, middeleeuwse bakstenen huizen stonden vermoedelijk met hun achtergevels in/aan de haven en hadden vermoedelijk geen achtererf (afb. 7, boven). Begin 17^e eeuw is hier ter uitbreiding van het woon- en erfareaal een tweede kademuur aangelegd, circa 4-5 m in de haven. In deze uitbreidingszone zijn muren, goten, een trap, vloer en een oven aangetroffen die behoren tot uitbreidingen of nieuwbouw van de huizen op deze percelen. Ook deze huizen lijken met hun achtergevel in het water van de haven te hebben gestaan (afb. 7, onder).

Afb. 7. Een overzicht van de sporen die zijn aangetroffen tijdens het onderzoek aan de Botermarkt. Boven: de vermoedelijk, middeleeuwse kade-/achtergevelmuur (S28) en onder: de gevelmuren en inpandige sporen van drie huizen die op de vroeg 17^e-eeuwse aanplemping in de haven zijn gebouwd (Hos, 2008, afb. 9 en afb. 10).

¹³ Dordrecht projectcode DDT 0725, 17 (S28), Archis zaakidentificatienummer 2190250100. Hos 2008.

Een andere locatie waar tijdens een opgraving in 1995 verschillende fases van kademuren zijn aangetroffen in aan de Wijnstraat 4-14, op circa 75 m ten noorden van het plangebied (afb. 9, DDT 9511).¹⁴ Hier zijn, opvolgend in oostelijke richting drie kademuur- en aanplempingsfases van de Wijnhaven aangetroffen (afb. 8). De oudste kademuur circa 1350 ligt hier tussen circa 6 en 10 m ten zuiden van de huidige Wijnstraat. Deze was aan de buitenzijde voorzien van een witte natuursteen uit Lede of Gobertange in België. De onderzijde lag op 7,5 m onder maaiveld. Tussen deze kademuur en de Wijnstraat zijn muur- en kelderresten van een huis uit de 14^e eeuw aangetroffen. Rond/in 1617 wordt slechts vier meter ten oosten daarvan een nieuwe kademuur aangelegd. De haven wordt hierbij versmald en de ruimte tussen de oude en nieuwe kade wordt opgevuld met grond waarin veel stadsafval zat. Op het nieuwgewonnen land wordt een nieuw huis gebouwd of een uitbreiding van de bestaande, oudere bebouwing. Begin 19^e eeuw wordt de bebouwing gesloopt en wordt voor de 17^e-eeuwse kade een houten steiger/kade aangelegd; de huidige Mattenkade, die in 1959 (verbreed) in bak- en natuursteen wordt herbouwd.¹⁵ De verschillende kademuren die zijn gevonden aan de Wijnstraat 4-14 zijn naar verwachting ook in het plangebied aanwezig. Als we de kademuren die aan de Wijnstraat 4-14 (DDT 9511) zijn gevonden doortrekken, dan is het volgende te verwachten. De oudste kademuur uit ca. 1350 zou aanwezig kunnen zijn ter hoogte van de achtergevel van het huis Wijnstraat 56 (afb. 9). Mogelijk staan de achtergevels van de 17^e-eeuwse huizen die hier later zijn gebouwd op de fundering van deze middeleeuwse kademuur. Deze kademuurfase zou aangetroffen kunnen worden in het onderzoeksgebied. De vroeg-17^e-eeuwse kademuur kan aanwezig zijn onder de parkeerplaats rond de gevel van de te slopen aanbouw uit 1931 of ter hoogte van de stoeprand van de Mattenkade (zie afb. 9, paars).

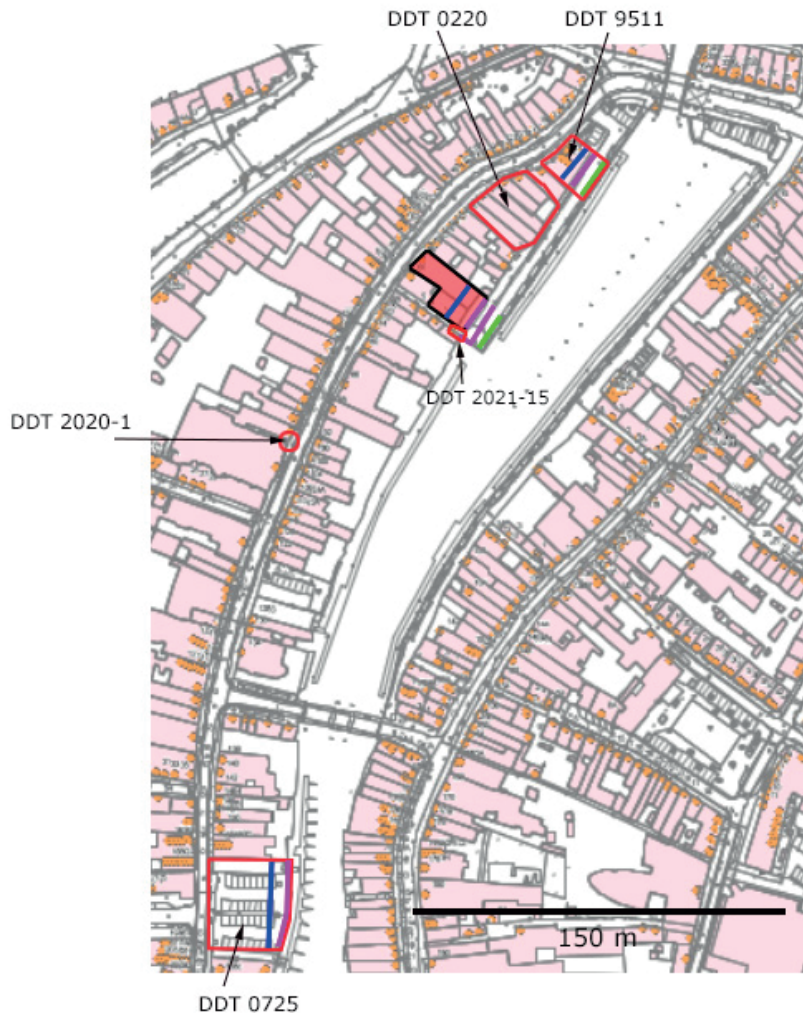
Afb. 8. Een overzichtskaartje van de aangetroffen fases van kademuren en bebouwingen op de locatie Wijnstraat 4-14. Linksboven de kadesituatie tussen circa 1350 en 1617. Rechtsboven de bebouwingssituatie met de nieuwe kademuur uit 1617. Linksonder de bebouwingssituatie tot 1825 en rechtsonder de situatie in de periode 1825-1960 (Noels & Fokma, zonder datum, Hendriks 1996).

¹⁴ Dordrecht projectcode DDT 9511.

¹⁵ Hendriks 1996, 1997.

Aan de Mattensteiger 1 is bij een waarneming een kademuur waargenomen (afb. 9, DDT 2021-15). Deze ligt ter hoogte van de stoeprand van de huidige Mattenkade. Dit zou de kademuur uit 1617 kunnen zijn, maar ook een latere (17e - 18e -eeuwse) kademuur kunnen zijn.¹⁶

Op basis van deze archeologische gegevens van de Botermarkt en de Wijnstraat 4-14 kan een inschatting gemaakt worden van de locaties waar mogelijk kademuren en eventuele bebouwing en erfsporen in het plangebied aanwezig zijn (afb. 9).

Afb. 9. Een overzicht van de verschillende vindplaatsen in de directe omgeving waar onder andere verschillende kademuren zijn aangetroffen. In rood gekleurd is het plangebied aangegeven en in rood omlijnd de bekende vindplaatsen die in de tekst besproken worden met vermelding van de projectcode. In blauw is de kademuur uit ca. 1350 aangegeven, in paars de kademuur uit ca. 1617 (met 2 opties ter hoogte van het plangebied) en in groen de huidige kademuur van de Mattenkade uit 1959.

Het is echter ook mogelijk dat binnen het plangebied gedurende de Middeleeuwen-begin 17^e eeuw sprake was van onbebouwde percelen. Er zijn vóór 1543 voor dit deel van de Wijnstraat vrijwel geen akten bekend, op basis waarvan gesuggereerd zou kunnen worden dat deze erven nog relatief lang onbebouwd bleven en plaats boden aan werfjes en keten. Verder is bekend dat er in dit stuk van de Wijnstraat aan de havenzijde lange tijd veel (rijke) schippers gevestigd waren.¹⁷

Op de oudste, bekende stadsplattegronden uit het midden van de 16^e eeuw is te zien dat er vanaf deze periode mogelijk sprake is van bebouwing binnen het plangebied (afb. 10).

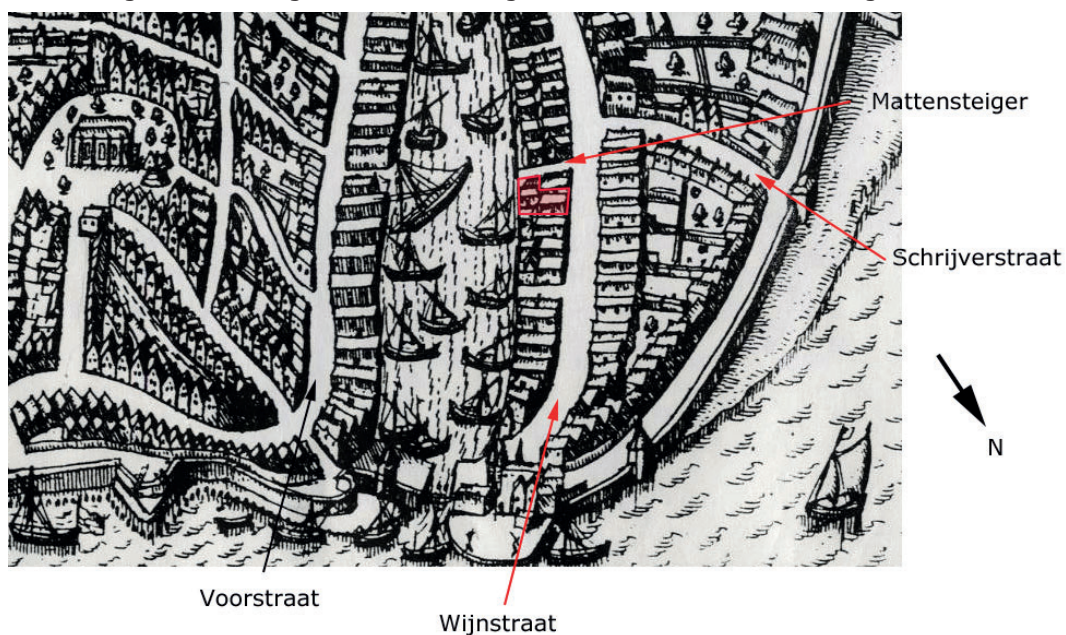
¹⁶ Dorst 2021, in prep. Waarneming Mattensteiger 1.

¹⁷ Mondelinge mededeling dhr. Kees Sigmond (vereniging Oud-Dordrecht), waarvoor hartelijk dank.

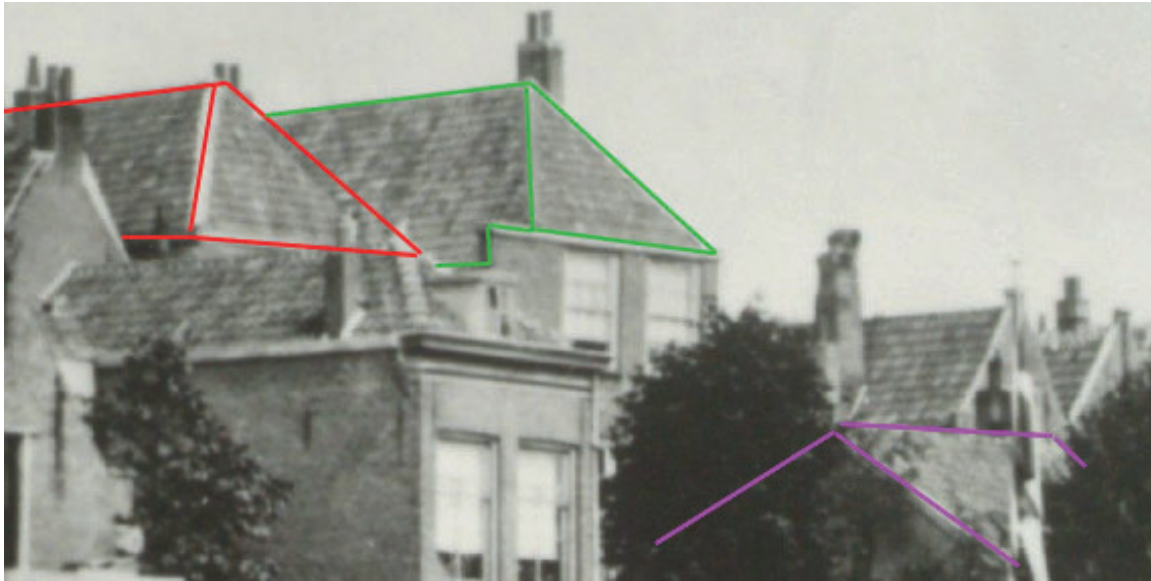
Afb. 10. Een stadsplattegrond van Van Deventer uit 1545 met in groen bij benadering de locatie van het plangebied. Hoewel het gebied als rood (bebouwd) is aangegeven, is niet zeker of dat ook daadwerkelijk zo is en wat de aard hiervan is. Ook de Mattensteiger is hier (per ongeluk?) rood ingekleurd.

Op basis van een stadsbeschrijving door Guicciardini die in een publicatie van Blaeu uit 1612 is voorzien van een kaart, is met grotere zekerheid te zeggen dat er sprake is van bebouwing (afb. 11). Aan de Wijnstraat is een gesloten bebouwingslint te zien van grote huizen. Ter hoogte van het plangebied is op het achtererf van één van deze huizen ook bebouwing aanwezig, mogelijk gaat het hier om een pakhuis of loods. Het gaat hier dan mogelijk om bebouwing die aanwezig is vanaf de vroege 17e eeuw en voor de aanleg van de kade uit 1617.

Afb. 11. Een uitsnede van een kaart in een publicatie van Blaeu uit 1612 bij een stadsbeschrijving van Guicciardini uit de periode 1567-1590. In rood is bij benadering het plangebied aangegeven waarop aan de Wijnstraat één of meerdere huizen te zien zijn en op het achtererf mogelijk een pakhuis/loods. De hier aangegeven bebouwingssituatie zal dateren vanaf de vroege 17e eeuw.

In 1745 worden de twee grote huizen aan de Wijnstraat samengevoegd tot één groot, nieuw huis. Het is niet zeker of de huizen hiervoor gesloopt zijn; het is aannemelijker dat ze alleen zijn verbouwd en voorzien van één gezamenlijke, nieuwe voorgevel. Dit is omdat er ná deze verbouwing nog duidelijk twee afzonderlijke panden in herkenbaar zijn; een diep noordelijk deel en een minder diep zuidelijk deel. Gezamenlijk is het nieuwe pand nu bekend als het rijksmonument Wijnstraat 56. Deze grote verbouwing is waarschijnlijk gedaan in opdracht van de schipper Nolke Eges Hania. Hij bezat al sinds 1743 het zuidelijke huis en kocht in 1745 het naastgelegen pand van Adriaen Spijkers. Aan de achterzijde van de twee 17^e-eeuwse huizen kwamen de panden uit op de '*Nieuwe Kaai of Haven*'.¹⁸ Het is niet bekend of deze destijds direct tot aan het water reikten of dat er ook nog een (open) achtererf of kaai was. Waarschijnlijk was dit nieuwe huis aan de achterzijde voorzien van een lager achterhuis dat (met het dak) parallel aan de haven stond (afb. 12). Dit dwarsgeplaatste dak behoorde bij een losstaand achterhuis dat bestond uit één bouwlaag met een dwarskap.¹⁹

Afb. 12. Een uitsnede van een foto uit de periode 1898 - 1903 waarop het pand Wijnstraat 56 gezien vanaf de Taankade in noordelijke richting. In rood is het dak van het zuidelijke deel van het pand te zien en in groen het dak van het noordelijke deel. Beide zijn waarschijnlijk in casco nog de grote huizen die hier rond het begin van de 17^e eeuw zijn gebouwd. In paars is het dak van het achterhuis aan de Mattenkade te zien (RAD-inventarisnummer 552405100, bewerkt door Dorst 2020).

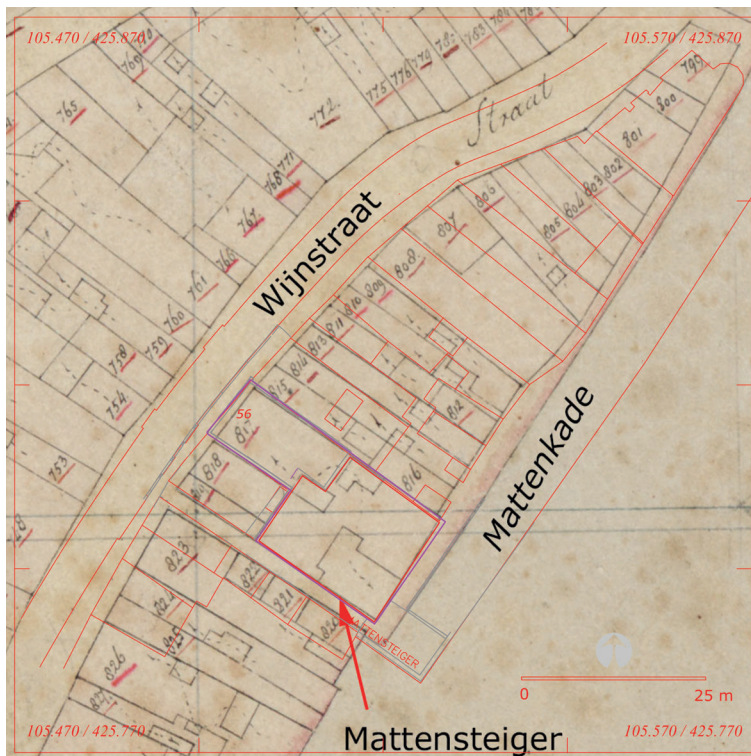
Deze bebouwingssituatie is die zoals is te zien op de kadastrale minuut van 1811-1832 (afb. 13 en 14). Het pand en kavel staan hierin vermeld onder kadastraal nummer 817 en het was destijds in handen van mr. Philip van den Brandeler. De familie Brandeler was een bekende en vooraanstaande patriciërsfamilie in Dordrecht. Ook de twee huizen ernaast, perceelnummers 818 en 819 (nu nrs. 58 en 60) waren in zijn bezit. Het pand met het nummer 818 was in gebruik als stal en het naastgelegen hoekpand met de Mattensteiger was in gebruik als huis. De achtererven van deze bebouwing vallen ook binnen het plan- en onderzoeksgebied. Hier is deels sprake van bebouwing dat bij het grote pand van Brandeler hoort en, geheel tegen het water van de Wijnhaven is sprake van een onbebouwde kaai. Het is met name dit deel met de achtererven waar de bodem verstoord zal worden.

¹⁸ Mondelinge mededeling dhr. Kees Sigmond (vereniging Oud-Dordrecht), waarvoor hartelijk dank.

¹⁹ Weijs 2012.

Afb. 13. Het plangebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie F, blad 01, MIN08037F01). De hierop aangegeven Mattenkade is de begrenzing die mogelijk is ontstaan met de aanleg van de kademuur in 1617 waarbij de Mattensteiger met de (voormalige) Diefsteiger is verbonden. Het is ook mogelijk dat deze smalle kaai later in de 17e of 18e eeuw is ontstaan.

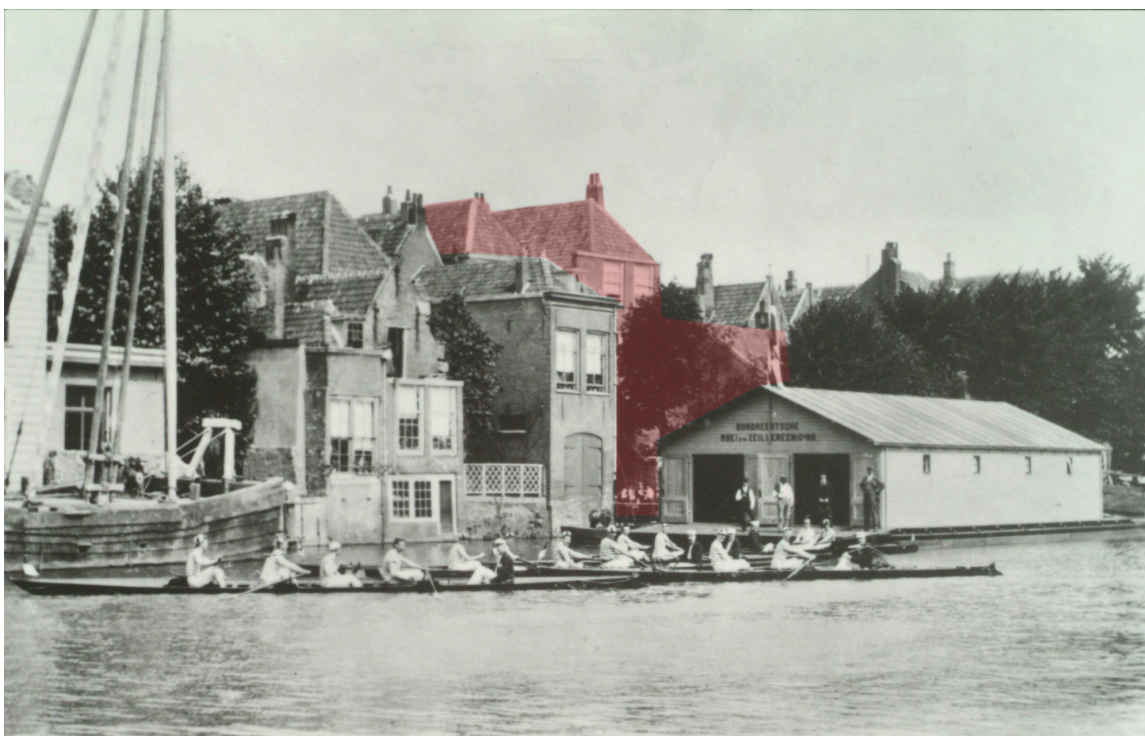

Afb. 14. Het plangebied (paars) en de huidige kadastrale kaart weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie F, blad 01, MIN08037F01). Hierop is te zien dat in het onderzoeksgebied (rood) de resten van de (18^e-eeuwse) achterhuizen van de panden Wijnstraat 56 en 60 aanwezig zullen zijn. Deze dateren van vóór de bouw van het pand uit 1931. De met paars aangegeven grens van de Mattenkade is de huidige kademuur uit 1959.

Op een pentekening van Rensburg is de bebouwingssituatie aan de achterzijde (Mattenkade) is te zien (afb. 15). Door het perspectief is echter wel lastig vast te stellen welke bebouwing bij het pand Wijnstraat 56 hoorde. Op deze pentekening lijkt op de locatie van de onbebouwde kaai op de hoek Mattensteiger/Mattenkade ook een laag pandje aanwezig te zijn. Deze tekening is gemaakt in 1910, maar het is mogelijk dat de auteur dit heeft nagetekend van een oudere voorstelling of bepaalde zaken heeft weggelaten. In vergelijking met een foto uit de periode 1898-1903 (afb. 16) is te zien dat het boothuis van de Dordtse roei- en zeilvereniging op de tekening niet is afgebeeld. Mogelijk is op de tekening een oudere, 19^e-eeuwse situatie weergegeven.

Afb. 15. Een pentekening door E. Rensburg waarop de Mattenkade en de achtererven van de panden aan de Wijnstraat zijn weergegeven, gezien vanaf de Taankade in westelijke richting. Vermoedelijk is hier de 19^e-eeuwse of nog oudere bebouwingssituatie weergegeven. Het plangebied is in rood aangegeven (RAD inventarisnr. 552_230636).

Afb. 16. Een foto uit de periode 1898 - 1903 gezien vanaf de Taankade in noordelijke richting. In rood zijn delen van het plangebied te zien. Op de kop van de Mattensteiger lag langs de 17e-eeuwse kademuur het botenhuis van de Dordrechtsche Roei- en Zeilvereniging. Deze is niet weergegeven op de pentekening van Rensburg (afb. 14) en ook lijkt veel van de bebouwing die hij langs de Mattenkade weergeeft op deze foto niet meer aanwezig (RAD-inventarisnummer 552405100).

In 1931 startte de nieuwe eigenaar van het pand, dhr. Pieters, een drukkerij en boekbinderij. Voor de nieuwbouw hiervan is het lagere achterhuis gesloopt en een nieuw onderkomen voor de drukkerij gebouwd. Dit is het huidige achterhuis van de Wijnstraat 56; de éénlaags bebouwing die in de lengte geheel langs de Mattenkade ligt (afb. 17). Het (vermoedelijke) 18e-eeuwse achterhuis, de binnenplaats achter het zuidelijke bouwdeel en de open kaai op de hoek Mattenkade/ Mattensteiger zijn hierdoor bebouwd. Dit nieuwe pand heeft een zware fundering van betonbalken waarop een vloer ligt die bestaat uit 10 cm dikke betonplaten. Deze in het huidige bouwplan te verwijderen fundering reikt tot een diepte van circa 0,8 m – mv (ca. 1,65 m + NAP).²⁰

20 Op basis van de bouwtekening uit 1931, GAD inventarisnr. 752-1594. AHN maaiveld Mattenkade op ca. 2,45 m + NAP (<https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>).

Afb. 17. De achterzijde van het plangebied op een foto uit 1960, gezien vanaf de Taankade. In het midden is de Mattensteiger te zien met rechts daarvan de te slopen laagbouw van de drukkerij uit 1931. De kademuur uit 1617 ligt ter hoogte van de scheidende perceelsmuur met de Mattenkade of is hierin opgenomen en ligt ter hoogte van de noordelijke stoeprand van de Mattenkade (RAD inventarisnr. 554_34476).

4.3. Geo-archeologische verwachting

De locatie van het plangebied zal in de periode vóór de IJzertijd deel uitgemaakt hebben van het uitgestrekte veenmoeras dat hier destijds aanwezig was. Gedurende de IJzertijd sneden zich hier een aantal rivieren in. Ten noorden was dit de Waal/Merwede vanwaar verschillende zijrivieren ontstonden; ten noorden van het plangebied de huidige Oude Maas en ten zuiden daarvan de in historische tijden genoemde Thuredrith.

In de oudste fase van deze rivier zal ter hoogte van het plangebied de geul gelopen hebben. Door de tijd heen heeft deze geul zich verlegd of versmald in zuidelijke richting. Op een gegeven moment heeft zich in dit proces ter hoogte van de huidige Wijnstraat een droge, hogere oeverwal ontwikkeld. Het is onbekend wanneer deze zone bewoonbaar werd.

Vermoedelijk lag de noordelijke watergrens van de Thuredrith gedurende de periode vanaf de oudste bewoning rond het begin van de 11^e eeuw ergens binnen enkele meters ten oosten/zuiden van de huidige gevelrooilijn van de bebouwing aan de havenzijde van de Wijnhaven. In eerste instantie zal deze grens bestaan hebben uit een dijk/kade waarop en –aan de huizen stonden. Deze zone ligt naar verwachting ter hoogte van het voorhuis van de Wijnstraat 56. Aangezien hier geen graafwerkzaamheden plaatsvinden, worden er geen bewoningssporen verwacht uit deze oudste, middeleeuwse bewoningsperiode tussen circa begin 11^e eeuw tot mogelijk circa 1350.

De eerste aanplantingen en landaanwinning in de Wijnhaven vinden hier vermoedelijk plaats in de eerste helft van de 14^e eeuw. Dit resulteert waarschijnlijk in de aanleg van een oudste kademuur rond 1350, zoals die is aangetroffen aan de Wijnstraat 4-14 en op de Botermarkt. Hierdoor werd een strook grond aan de waterzijde van de Wijnstraat gecreëerd die breed genoeg was om er bakstenen woon- en pakhuizen te bouwen. De oudste kademuur zal naar verwachting liggen ter hoogte van de achtergevel van het woonhuis Wijnstraat 56.

Vermoedelijk was er in het plangebied in deze periode nog geen sprake van huizen. De oudste bebouwing hier is waarschijnlijk te dateren in de periode late 16^e eeuw en begin

17^e eeuw (in ieder geval vóór 1612-1617). Deze bebouwing bestaat uit twee grote huizen aan de Wijnstraat. De bouw hiervan lijkt samen te vallen met de aanleg van een tweede kadefase zoals die is waargenomen aan de Wijnstraat 4-14. Deze is gedateerd in/rond 1617. Dit is een tweede fase van versmalling van de Wijnhaven waardoor nogmaals extra ruimte werd verkregen; mogelijk voor uitbreiding van eventuele al aanwezige huizen of voor de bouw van twee nieuwe huizen. Vermoedelijk is binnen het plangebied pas sprake van een eerste huisbouwfase in het begin van de 17^e eeuw, rond 1617. De achtergevels van deze huizen kunnen mogelijk gefundeerd zijn op de middeleeuwse kademuur. In dit geval was er in de 17^e-eeuw sprake van een achtererf dat bij benadering overeenkomt met het onderzoeksgebied; het deel waar graafwerkzaamheden tot een diepte van 80 cm – mv zullen plaatsvinden. Het is mogelijk dat deze vroeg 17^e-eeuwse kademuur aanwezig is ter hoogte van de (waterzijde)gevels van de bebouwing aan de Mattenkade. Het is echter ook mogelijk dat de kademuur uit 1617 ligt ter hoogte van de stoeprand van de Mattenkade. In dit geval dateert de smalle kaai zoals die te zien is op de kadastrale minuut uit 1811-1832 al uit deze periode. Het is ook mogelijk dat deze later in de 17^e of 18^e eeuw is ontstaan.

Dit lijkt bevestigd te worden door de beschikbare oude kaarten waarop ook sprake lijkt te zijn van achtererven. Dit is met zekerheid het geval ten tijde van de bouw/verbouwing in 1745. In 1959 vond de laatste verbreding van de Mattenkade plaats. Dit is de huidige Mattenkade welke is uitgevoerd in beton en natuursteen.

In het deel van het plangebied waar bodemingrepen zullen plaatsvinden, zal sprake zijn van bebouwing uit de periode 17^e - 20^e eeuw. Uit de periode 17^e eeuw tot ca. 1745 kunnen hier pakhuisjes/loodsen gestaan hebben. Daarnaast zullen hier putten, kelders en afvoeren (goten/riolen) aanwezig zijn geweest.

Uit de periode van ná 1745 zullen funderingen van de 18^e-eeuwse achterhuizen van de panden Wijnstraat 56 en 60 aanwezig zijn. Daarnaast kunnen ook kadeverhardingen aanwezig zijn. Hoewel er geen bodemgegevens van het onderzoeksgebied bekend zijn, kunnen hier bouwresten en erfsporen direct onder het maaiveld aanwezig zijn. Echter, gezien de funderings-aanlegdiepte tot circa 80 cm – mv van het te slopen pand uit 1931 zullen alle archeologische resten van vóór 1931 tot op deze diepte al zijn verwijderd.

De aanlegdiepte van de geplande nieuwbouw valt geheel binnen de aanwezige verstoringsdiepte. Vermoedelijk zullen er hier geen tot weinig archeologische bouwresten en erfsporen meer aanwezig zijn.

5. Conclusies en aanbeveling

Ten aanzien van het gestelde onderzoeksdoel en de gestelde vragen kan het volgende geconcludeerd worden:

Conclusies

Binnen het deel van het onderzoeksgebied waar bodemingrepen tot 80 cm – mv zullen plaatsvinden kunnen bewoningssporen verwacht worden uit de periode 17^e eeuw tot 1931. Voor wat betreft de periode 17^e eeuw tot ca. 1745 zal het gaan om achtererven met daarop (mogelijk) pakhuisjes/loodsen. Daarnaast kunnen hier putten, kelders en afvoeren (goten/riolen) aanwezig zijn geweest. Uit de periode van ná 1745 zullen er funderingen van de 18^e-eeuwse achterhuizen van de panden Wijnstraat 65 en 60 aanwezig zijn. Daarnaast kan er ook een 17^e-eeuwse kademuur aanwezig zijn.

Echter, aangezien het te slopen achterhuis uit 1931 al een funderingsdiepte heeft van 80 cm – mv, zullen alle oudere archeologische resten van vóór 1931 al zijn verwijderd. De verwachting is dat er tot een diepte van 80 cm - mv geen behoudenswaardige, archeologische resten meer in het onderzoeksgebied aanwezig zijn.

Aanbeveling

De geplande graafwerkzaamheden kunnen, ons inziens zonder aanvullend archeologisch onderzoek of beschermende maatregelen worden uitgevoerd. Mochten er tijdens het graafwerk tegen de verwachting in toch archeologische resten aanwezig zijn, dan dient dit te worden gemeld bij het bevoegd gezag, de gemeente Dordrecht.

De beslissing hierover wordt genomen na toetsing van dit rapport door de bevoegde overheid, de gemeente Dordrecht. Hierover dient contact opgenomen te worden met mevr. J. Hoevenberg, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4905.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Bronnen

Literatuur

Baarsel, M. van., 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts Veerhoofd*. Uitgeverij Verloren.

Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. *RAAP-rapport 1672*.

Dorst, M.C., 2021 (in prep.), Rapportage van de waarneming van de 17e-eeuwse kademuur bij een funderingsonderzoek aan de Mattensteiger 1. Dordrecht Ondergronds XX.

Dorst, M.C., 2020, Zuidhoven, Salvia e.o., gemeente Dordrecht. Een archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden voor het vervangen van het riool. Middeleeuwse bewoningssporen op de oeverwallen van de Dubbel. *Dordrecht Ondergronds 123*.

Dorst, M.C. & H. 't Jong & G.J. Schiereck, 2018: Thuredrith. Nieuw licht op het ontstaan van Dordrecht. *Verhalen van Dordrecht 36*. Stichting Historisch Platform Dordrecht. Drukkerij RAD, Dordrecht.

Dorst, M.C., 2018: Franciscaners op de Voorstraat. De archeologische opgraving van het 13e-eeuwse, Dordtse Minderbroederklooster, Oudemannenhuis en woonhuizen. *Dordrecht Ondergronds 79*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C. en G.H. de Boer, 2017: De Grote Kerk, Thuredrith en Oude Maas, Dordrecht. Archeologisch booronderzoek rond de Grote Kerk. Nieuwe geo-archeologische informatie over de Thuredrith, Oude Maas en Grote Kerk. *Dordrecht Ondergronds 92*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2017: Stevensweg 39, gemeente Dordrecht. Een archeologisch proefsleuvenonderzoek naar een middeleeuwse dijk met bewoningssporen. *Dordrecht Ondergronds 98*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C. & A.V.A.J. Bosman, 2013: Gemeente Dordrecht, plangebied Gezondheidspark, deellocaties Amnesty Internationalweg 7-9 en Karel Lotsyweg 21. Een archeologisch onderzoek. *Dordrecht Ondergronds 17*. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C., 2011: Graven naar de Graaf... Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse, grafelijke leen Leeuwenburg/Mijnsherenherberg aan de Voorstraat 244. Gemeente Dordrecht. *Dordrecht Ondergronds 5*.

Easton, C., 1917: Het Dordtse probleem, de vroegere loop der rivieren bij Dordrecht. In: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap 34, 1917, pag. 1 37*.

Gajić, M., 2021: *Planontwerp Wijnstraat 56; Boek 15_ Wijnstraat 56 Dordrecht, d.d. 7-9-2021*. Explorestudio, Rotterdam.

Hendriks, J., 1997: The harbour of Dordrecht. Aspects of Narrowing the Harbour between the 14th and the 20th Century. Overdruk uit: Travel Technology & Organisation in Medieval Europe. Conference papers Medieval Europe Brugge 1997. I.A.P. Rapporten Zellik 1997.

Hendriks, J., 1996: De oude haven van Dordrecht. Artikel in het bulletin van Archeologie & Monumentenzorg van de gemeente Dordrecht. *Archeologie en Monumentenzorg 1996, 6-9*.

Hos, T.H.L., 2008: Dordrecht, Botermarkt. Een bureauonderzoek en een archeologische begeleiding. *Dordrecht Ondergronds Brieffrapport 10*.

Noels, E. & A. Fokma, zonder datum: *Wonen en werken aan de Wijnstraat. Een archeologisch onderzoek in het oude Dordtse havengebied*. Ongepubliceerde (concept?)rapportage in projectmap DDT 9511, gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Sarfati, H., 2007: *Archeologie van een Deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht*. Stichting Matrijs, Utrecht.

Schiereck, G.J., 2017: De Dordtse uitdaging. De vroegere loop van de rivieren bij Dordrecht. *Tijdschrift voor Historische Geografie*, 2e jaargang 2017, nummer 1.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts en M.J. van der Meulen, 2011: *Atlas van Nederland in het Holoceen, Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*. Amsterdam. Kaart ook op: https://archeologieinnederland.nl/sites/default/files/map_attachments/Paleogeografische%20kaart%20800nc.pdf

Weijs, C., 2012: Bouwhistorische opname van Wijnstraat 56. Gemeente Dordrecht, afdeling ruimtelijke realisatie, archeologie en monumentenzorg.

Lijst afbeeldingen, gebruikte kaarten en webverwijzingen

Afb. 1. De ligging van het plangebied Wijnstraat 56 in Dordrecht (kaart: gemeentelijk geo-informatiesysteem Drechtmaps, bewerkt door: Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 2. De ligging van het plangebied Wijnstraat 56 in detail (paars) met daarbinnen, in rood de zone waarin sloop en nieuwbouw zal plaatsvinden (AutoCad-kaart: Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 3. Boven: Het plangebied (paars) met de onderzoekslocatie (rood) binnen de huidige situatie (links) en de nieuwe, geplande toestand (rechts). Onder: Een doorsnede over de Mattensteiger met links de oude bebouwing aan de Wijnstraat 65 en rechts het nieuwe appartementenblok (Gajić 2021, resp. afbeeldingen pag. 58 en 66, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 4. De locatie van het plangebied (paarse stip) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3, bewerkt door Dorst, 2020, vakteam erfgoed). Het plangebied ligt in een zone waarbinnen oudere en jongere geul- en oeverwalafzettingen van de Merwede/Waal verwacht kunnen worden, maar niet zijn vastgesteld (roodgestippelde zone buiten de stad aangegeven). Dit is wel zeker voor de zone direct ten oosten van de stad (lichtpaars).

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat deze situatie van verschillende doorbraken al in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de avulsie-geulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. Hierbij moet dus opgetekend worden dat de Thuredrith-geul tot ca. 1200 breder was; deze situatie is van ná de aanleg van de nieuwe dijk (de huidige Wijnstraat) in 1203. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven, gelegen in de zone van de oeverwallen van de Merwede en de Thuredrith (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst, vakteam erfgoed).

Afb. 6. Een reconstructie van Dordrecht aan weerszijden van de Wijnhaven (Thuredrith/Oude Haven) rond 1220-1250, gezien in de richting van de Merwede. Op de beide oevers van de Thuredrith is een rij huizen aanwezig met daarvoor een verbindingsweg; de hoge- of voorstraat. (Ontwerp: H. 't Jong, Historisch adviesbureau 't Scapreel in samenwerking met ZockDesign, 2011).

Afb. 7. Een overzicht van de sporen die zijn aangetroffen tijdens het onderzoek aan de Botermarkt. Boven: de vermoedelijk, middeleeuwse kade-/achtergevelmuur (S28) en onder: de gevelmuren en inpandige sporen van drie huizen die op de vroeg 17^e-eeuwse aanplemping in de haven zijn gebouwd (Hos, 2008, afb. 9 en afb. 10).

Afb. 8. Een overzichtskaartje van de aangetroffen fases van kademuren en bebouwingen op de locatie Wijnstraat 4-14. Linksboven de kadesituatie tussen circa 1350 en 1617. Rechtsboven de bebouwingssituatie met de nieuwe kademuur uit 1617. Linksonder de bebouwingssituatie tot 1825 en rechtsonder de situatie in de periode 1825-1960 (Noels & Fokma, zonder datum, Hendriks 1996).

Afb. 9. Een overzicht van de verschillende vindplaatsen in de directe omgeving waar onder andere verschillende kademuren zijn aangetroffen. In roodgekleurd is het plangebied aangegeven en in rood omlijnd de bekende vindplaatsen die in de tekst besproken worden met vermelding van de projectcode. In blauw is de kademuur uit ca. 1350 aangegeven, in paars de kademuur uit ca. 1617 en in groen een kademuur uit begin 19^e eeuw (kaart: geo-informatiesysteem Drechtmaps met plot van archeologische kades door Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 10. Een stadsplattegrond van Van Deventer uit 1545 met in groen bij benadering de locatie van het plangebied. Hoewel het gebied als rood (bebouwd) is aangegeven, is niet zeker of dat ook daadwerkelijk zo is en wat de aard hiervan is. Ook de Mattensteiger is hier (per ongeluk?) rood ingekleurd.

Afb. 11. Een uitsnede van een kaart in een publicatie van Blaeu uit 1612 bij een stadsbeschrijving van Guicciardini uit de periode 1567-1590. In rood is bij benadering het plangebied aangegeven waarop aan de Wijnstraat één of meerdere huizen te zien zijn en op het achtererf mogelijk een pakhuis/loods. De hier aangegeven bebouwingssituatie zal dateren vanaf de vroege 17e eeuw (RAD-inventarisnr. 551_10039, bewerkt door Dorst, 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 12. Een uitsnede van een foto uit de periode 1898 - 1903 waarop het pand Wijnstraat 56 gezien vanaf de Taankade in noordelijke richting. In rood is het dak van het zuidelijke deel van het pand te zien en in groen het dak van het noordelijke deel. Beide zijn waarschijnlijk in casco nog de grote huizen die hier rond het begin van de 17^e eeuw zijn gebouwd. In paars is het dak van het achterhuis aan de Mattenkade te zien (RAD-inventarisnummer 552405100, bewerkt door Dorst 2020).

Afb. 13. Het plangebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie F, blad 01, MIN08037F01).

Afb. 14. Het plangebied (paars) en de huidige kadastrale kaart weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie F, blad 01, MIN08037F01). Hierop is te zien dat in het onderzoeksgebied (rood) de resten van de (18^e-eeuwse) achterhuizen van de panden Wijnstraat 56 en 60 aanwezig kunnen zijn. Deze dateren van vóór de bouw van het pand uit 1931.

Afb. 15. Een pentekening door E. Rensburg waarop de Mattenkade en de achtererven van de panden aan de Wijnstraat zijn weergegeven, gezien vanaf de Taankade in westelijke richting. Vermoedelijk is hier de 19^e-eeuwse of nog oudere bebouwingssituatie weergegeven. Het plangebied is in rood aangegeven (RAD inventarisnr. 552_230636, bewerkt door Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 16. Een foto uit de periode 1898 - 1903 gezien vanaf de Taankade in noordelijke richting. In rood zijn delen van het plangebied te zien. Op de kop van de Mattensteiger lag er aan de Mattenkade het botenhuis van de Dordrechtsche Roei- en Zeilvereniging te zien. Deze is niet weergegeven op de pentekening van Rensburg (afb. 14) en ook is veel van de bebouwing die hij langs de Mattenkade weergeeft op deze foto niet meer aanwezig (RAD-inventarisnummer 552405100, bewerkt door Dorst 2020, vakteam erfgoed).

17. De achterzijde van het plangebied op een foto uit 1960, gezien vanaf de Taankade. In

het midden is de Mattensteiger te zien met rechts daarvan de te slopen laagbouw uit 1931. De vroeg-17^e-eeuwse kademuur ligt naar verwachting ter hoogte van het muurtje van de overkapping dat tegen deze bebouwing lag, direct achter de brommer en fiets op deze foto. De kademuur van de Mattenkade op de foto is de huidige kademuur die dateert uit de 19e eeuw (RAD inventarisnr. 554_34476).

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

